

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRỊNH THỊ THU HÀ

**HỆ THỐNG NHỮNG CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU
VỀ LOẠI HÌNH NHÂN VẬT TRUYỆN CỔ TÍCH
THẦN KỲ CỦA NGƯỜI VIỆT**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 62.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Thái Nguyên, năm 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đề tài luận văn khoa học: *Hệ thống những công trình nghiên cứu về loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ của người Việt* với các số liệu, kết quả nghiên cứu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất cứ công trình nào khác, hoàn toàn là công trình nghiên cứu của tôi.

Tác giả luận văn

Trịnh Thị Thu Hà

Lời cảm ơn

Em xin cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Ngữ văn trường đại học Sư phạm Thái Nguyên, cùng các thầy cô giáo đã tham gia giảng dạy và hướng dẫn nghiên cứu khoa học cho lớp Cao học K21B - Văn học Việt Nam. Thầy cô đã luôn tạo điều kiện cho em có cơ hội tập và nghiên cứu khoa học.

Đặc biệt, em xin được bày tỏ lòng biết ơn chân thành tới PGS.TS Ngô Thị Thanh Quý - người thầy rất nghiêm khắc, tận tâm trong công việc đã truyền thụ nhiều kiến thức quý báu cũng như kinh nghiệm nghiên cứu khoa học cho em trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu đề tài.

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu.....	4
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	4
5. Phương pháp nghiên cứu.....	4
5.1 Phương pháp loại hình	4
5.2 Phương pháp thống kê, phân loại.....	4
5.3 Phương pháp so sánh.....	5
5.4 Phương pháp phân tích, tổng hợp vấn đề.....	5
6. Đóng góp của luận văn.....	5
7. Kết cấu của luận văn	6
Chương 1:GIỚI THIỆU CHUNG VỀ TRUYỆN CỔ TÍCH VÀ TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU TRUYỆN CỔ TÍCH THẦN KỲ Ở VIỆT NAM.....	7
1.1. Khái quát về truyện cổ tích	7
1.1.1. Khái niệm về truyện cổ tích.....	7
1.1.2. Bản chất và cảm xúc cội nguồn của truyện cổ tích.....	10
1.1.3. Vấn đề phân loại truyện cổ tích	12
1.2. Khái quát về truyện cổ tích thần kỳ	13
1.2.1. Khái niệm truyện cổ tích thần kỳ.....	13
1.2.2. Lịch sử ra đời và quá trình hình thành truyện cổ tích thần kỳ	15
1.2.3. Nội dung trong truyện cổ tích thần kỳ	17
1.2.4. Nghệ thuật trong truyện cổ tích thần kỳ.....	19
1.3. Loại hình nhân vật.....	26
1.3.1. Khái niệm loại hình nhân vật	26
1.3.2. Loại hình nhân vật trong truyện cổ tích thần kỳ	27
1.4. Vài nét về tình hình nghiên cứu truyện cổ tích thần kỳ.....	29
1.4.1. Tình hình nghiên cứu truyện cổ tích thần kỳ trên thế giới.....	29
Tiểu kết:.....	32
2.1. Nghiên cứu về hình tượng nhân vật người con riêng	36
2.1.1 Nguồn gốc xuất hiện người con riêng.....	36

2.1.2 Những công trình nghiên cứu về hình tượng người con riêng	39
2.2. Nghiên cứu về hình tượng người em út	49
2.2.1 Nguồn gốc xuất hiện người em út.....	49
2.2.2 Những công trình nghiên cứu về hình tượng người em út.....	50
2.3 Nghiên cứu về hình tượng nhân vật người mồ côi	59
2.3.1 Nguồn gốc xuất hiện người mồ côi.....	59
2.3.2 Những công trình nghiên cứu về hình tượng người mồ côi.....	59
Tiểu kết.....	62
Chương 3:NHỮNG CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU VỀ CÁC NHÂN VẬT KHÁC TRONG TRUYỆN CỔ TÍCH THẦN KỲ CỦA NGƯỜI VIỆT – ĐỀ XUẤT NHỮNG HƯỚNG NGHIÊN CỨU MỚI	63
3.1 Những nghiên cứu về các nhân vật khác trong cổ tích thần kỳ của người Việt.....	63
3.1.1 Nhân vật người dũng sĩ	63
3.1.2. Nhân vật người đội lốt	66
3.2. Những vấn đề cần tiếp tục nghiên cứu.....	69
3.2.1. Nghiên cứu truyện cổ tích thần kỳ theo góc nhìn của xã hội học.....	69
3.2.2. Nghiên cứu truyện cổ tích thần kỳ dưới góc nhìn văn hóa	72
3.2.3. Nghiên cứu hệ thống các hình tượng nhân vật bé nhỏ trong truyện cổ tích thần kỳ.....	75
3.2.4. Nghiên cứu truyện cổ tích thần kỳ theo lý thuyết so sánh.....	75
3.2.5 Tiếp cận truyện cổ tích theo hướng tâm lý học.....	80
KẾT LUẬN	87
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	90

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Truyện cổ tích là một bộ phận quan trọng trong loại hình tự sự dân gian, đáng chú ý là truyện cổ tích thần kỳ. Trong kho tàng văn học dân gian, truyện cổ tích thần kỳ có sức hút mạnh mẽ đối với nhiều người trong giới nghiên cứu. Sức hấp dẫn ấy không chỉ bởi truyện cổ tích thần kỳ có nội dung phong phú mà do nó còn có một hệ thống các hình tượng nhân vật được dân gian sáng tạo ra nhằm phản ánh nhiều vấn đề của xã hội và những ước mơ cao đẹp của nhân dân. Chính vì thế mà truyện cổ tích thần kỳ luôn được gìn giữ từ đời này sang đời khác.

Thực tế cho đến nay vấn đề nghiên cứu truyện cổ tích, đặc biệt là nghiên cứu về loại hình nhân vật trong truyện cổ tích thần kỳ đã đạt được những thành tựu có giá trị. Tuy nhiên chúng ta cần tìm hiểu mảng đề tài này để có thêm những tư liệu giải đáp về một thể loại luôn được xếp vào bậc nhất trong hệ thống các thể loại văn học dân gian.

“Hệ thống những công trình nghiên cứu về loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ của người Việt” ngoài ý nghĩa tái hiện lại một giai đoạn nghiên cứu tổng kết những điều mà người đi trước đã làm được trong việc tìm hiểu các vấn đề liên quan đã đặt ra và giải quyết, qua đó chúng ta còn có thể tìm thấy những vấn đề mới cho việc nghiên cứu truyện cổ tích nói chung và truyện cổ tích thần kỳ nói riêng.

Về mặt khách quan, tổng thuật những công trình nghiên cứu loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ để tìm ra những hướng nghiên cứu mới về thể loại này là việc hết sức cần thiết. Hơn nữa về mặt chủ quan người viết rất hứng thú với mảng đề tài về truyện cổ tích, đặc biệt là truyện cổ tích thần kỳ. Chọn đề tài *“Hệ thống những công trình nghiên cứu về loại hình nhân vật*

truyện cổ tích thần kỳ của người Việt” để nghiên cứu chúng tôi hi vọng đóng góp được phần nào trong công việc tổng thuật ấy.

2. Lịch sử vấn đề

Như đã nói ở trên, việc nghiên cứu tìm hiểu về loại hình các nhân vật trong truyện cổ tích thần kỳ của người Việt đã được rất nhiều các nhà nghiên cứu quan tâm tìm hiểu. Tuy nhiên để tổng thuật lại các công trình nghiên cứu này một cách hệ thống khoa học và đưa ra những hướng nghiên cứu mới thì chưa có một công trình nào được công bố. Trong lịch sử nghiên cứu văn học dân gian đã có một vài công trình nghiên cứu khoa học nghiên cứu theo cách hệ thống hóa. Có thể kể đến luận văn *Tìm hiểu những công trình nghiên cứu về tục ngữ Việt Nam từ 1975 đến nay* của Phan Thị Phương Thảo trường đại học Sư phạm Hồ Chí Minh. Có thể nói, đây là công trình giới thiệu, miêu tả hệ thống, chi tiết về vấn đề tục ngữ mới trong thời đại ngày nay. Qua khảo sát 13 công trình nghiên cứu sự vận dụng tục ngữ trong văn học viết, bài viết cho thấy các công trình không mâu thuẫn nhau mà bổ sung cho nhau, đã lý giải được hiệu quả sử dụng tục ngữ giữa những văn bản thuộc các phong cách khác nhau mà nó có khả năng tham gia. Bên cạnh đó, các tác giả cũng tìm hiểu, so sánh hiệu quả sử dụng tục ngữ giữa các nhà văn, nhà thơ, thấy được dấu ấn cá nhân đậm nét trong phong cách sáng tác của từng người. Các công trình nghiên cứu về sự vận dụng tục ngữ qua báo chí đã phản ánh một thực tế hiện nay là trên báo chí tục ngữ được sử dụng khá thường xuyên, linh hoạt, dưới nhiều dạng thức, trong mọi thành tố của tác phẩm và đã tạo nên hiệu quả cho những bài báo.

Trong lịch sử nghiên cứu truyện cổ tích cũng có rất nhiều công trình nghiên cứu theo cách hệ thống hóa. Trước tiên phải kể đến chuyên luận *Truyện cổ tích dưới mắt các nhà khoa học*, giáo sư Chu Xuân Diên đã tập hợp, phân tích những bài nghiên cứu của nhiều tác giả về truyện cổ tích. Chuyên luận chỉ ra cơ sở khoa học và sự thành công của các công trình

nghiên cứu chính là việc dựa vào dân tộc học để bóc tách các lớp lịch sử văn hóa và để lý giải những truyện cổ tích cụ thể. Ở mục “*Tinh thần phê phán xã hội và lý tưởng dân chủ nhân đạo trong truyện cổ và các thể tài khác ở giai đoạn đầu của chế độ phong kiến*” [21] của Cao Huy Đình, tác giả đã phỏng đoán khoa học về các mốc lịch sử xã hội làm cơ sở cho sự hình thành cốt truyện. Theo đó, truyện “*Trầu cau*” phản ánh sự xung đột giữa hai quan niệm và hình thái hôn nhân: chế độ quần hôn thời mẫu hệ và chế độ hôn nhân, gia đình, lứa đôi thời phụ hệ. Còn “*Tám Cám*” phản ánh nền kinh tế phụ quyền và cơ sở xung đột bước đầu có tính chất giai cấp. Truyện “*Cây khế*” đề cập đến mối quan hệ anh chị em trong gia đình phụ quyền.

Mục “Truyện cổ tích” trong *Từ điển văn học*, tác giả Chu Xuân Diên nêu lên những đặc điểm cơ bản về phương pháp sáng tác truyện cổ tích thần kỳ. Ông cho yếu tố thần kỳ đóng vai trò quan trọng trong kết cấu. Quá trình dẫn dắt câu chuyện biểu hiện ở chỗ yếu tố thần kỳ can thiệp vào cốt truyện dẫn đến kết thúc có tính chất ước mơ là sự đòi hỏi của nhân vật chính. Nhân vật được cấu tạo theo hai tuyến thiện - ác, nhân vật xây dựng theo khuynh hướng lý tưởng hóa tượng trưng cho cái tốt còn nhân vật ác thể hiện theo khuynh hướng phê phán xã hội, thể hiện cho cái xấu thế lực tàn bạo. Tuy nhiên công trình chưa thể hiện được tính hệ thống các mô hình thưởng phạt.

Trong công trình *Sơ bộ tìm hiểu những vấn đề truyện cổ tích qua truyện Tám Cám* của Đinh Gia Khánh xuất bản năm 1968 là nghiên cứu có tính chất toàn diện, đề cập đến hầu hết các vấn đề chính trong truyện Tám Cám ở Việt Nam. Theo ông, truyện Tám Cám của Việt Nam phải để Tám trừng phạt Cám như vậy mới chân thực. Cô Tám buộc phải lựa chọn cách giết chúng (mẹ con mụ dì ghè) để được sống yên lành. Đáng chú ý trong công trình này ông đã phân tích sự kết hợp hai chủ đề trong truyện cổ tích: chủ đề đấu tranh xã hội và chủ đề phong tục. Trong những bài viết khác, Đinh Gia Khánh cũng đề cập đến yếu tố siêu nhiên, yếu tố thần kỳ và cho rằng phần hư cấu rất quan trọng.

Nó là phương tiện tiếp sức cho nhân vật chính hoàn thành nhiệm vụ. Như vậy, những công trình được đề cập trên ít nhiều đã gợi ý cho chúng tôi đi sâu hơn vào vấn đề nghiên cứu đề tài luận văn.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

Mục đích của luận văn là hệ thống được những công trình nghiên cứu về loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ của người Việt một cách lôgic nhằm đóng góp một phần cho công việc nghiên cứu khoa học về loại hình nghệ thuật truyện cổ tích thần kỳ. Để làm được công việc đó, chúng tôi đã khảo sát toàn bộ các công trình đã nghiên cứu, đề cập đến truyện cổ tích, đặc biệt là cổ tích thần kỳ để thấy được những đóng góp, hạn chế, từ đó đề xuất ra một vài hướng nghiên cứu mới trong công việc giảng dạy và nghiên cứu khoa học.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của luận văn là các công trình nghiên cứu đã in thành sách hoặc đăng trên các báo, tạp chí trong nước, các luận án luận văn nghiên cứu về loại hình nhân vật trong truyện cổ tích thần kỳ của người Việt. Phạm vi luận văn khảo sát là các công trình nghiên cứu loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ của người Việt là chủ yếu. Ngoài ra chúng tôi còn so sánh với các nghiên cứu về loại hình nhân vật trong cổ tích thần kỳ của các dân tộc thiểu số khác.

5. Phương pháp nghiên cứu

5.1 Phương pháp loại hình

Đây là phương pháp đầu tiên chúng tôi sử dụng nhằm phân loại loại hình nhân vật, đi vào phân tích tìm hiểu từng loại hình khác nhau để thấy được nét đặc trưng của từng nhân vật.

5.2 Phương pháp thống kê, phân loại

Đây là phương pháp thống kê, phân loại những công trình nghiên cứu về loại hình các nhân vật truyện cổ tích thần kỳ một cách hệ thống.

5.3 Phương pháp so sánh

So sánh để thấy được những điểm tương đồng cũng như những khác biệt, những điểm đặc sắc, mới mẻ của các công trình nghiên cứu theo từng vấn đề hoặc thời gian. Trên cơ sở đó, người viết có thể miêu tả lịch sử nghiên cứu về vấn đề này.

5.4 Phương pháp phân tích, tổng hợp vấn đề

Phân tích các công trình nghiên cứu về loại hình các nhân vật truyện cổ tích thần kỳ, từ đó có thể tổng hợp, khái quát những đóng góp cũng như những hạn chế của các công trình, tìm ra những khoảng trống, các khía cạnh chưa được nghiên cứu hoặc đã nghiên cứu nhưng còn nhiều bàn cãi, qua đó đề xuất, kiến nghị các hướng nghiên cứu cho truyện cổ tích nói chung và truyện cổ tích thần kỳ nói riêng sau này.

Thực tế, bức tranh nghiên cứu về loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ cũng vô cùng phong phú và đa dạng. Qua tìm hiểu, chúng tôi nhận thấy có rất nhiều hướng nghiên cứu về loại hình các nhân vật này như nghiên cứu theo típ và môtip; theo chức năng hành động của từng nhân vật... Những hướng nghiên cứu này đều đã đạt được những thành tựu đáng kể. Trong luận văn này, chúng tôi chọn cách tổng thuật theo từng kiểu nhân vật, sắp xếp để giới thiệu các công trình theo môtip vì cách làm này có thể giúp mọi người dễ dàng nhận ra sự đối chiếu giữa các mô hình nhân vật, thuận lợi đối với người đọc khi tìm ra vấn đề trong từng công trình, qua đó tiếp tục khám phá những vấn đề chưa được quan tâm. Với cách tổng thuật như trên, trong quá trình tìm hiểu, có thể một công trình được nhắc lại nhiều lần với các vấn đề khác nhau.

6. Đóng góp của luận văn

Qua việc tổng thuật tình hình nghiên cứu loại hình nhân vật truyện cổ tích thần kỳ, luận văn giúp người đọc khái quát được các công trình nghiên cứu về truyện cổ tích - một loại hình nghệ thuật dân gian được đánh giá bậc